

Bibliografická rešerše předmětu Vybrané dějiny divadla a dramatu I.

V mé práci předložím bibliografickou rešerši literatury, která se vztahuje k dějinám divadla a dramatu v období 19. století. Tyto výkladové příručky se zaměřují na problematiku národního obrození a vývoj českého divadla a dramatické tvorby. Každou příručku se budu snažit více či méně komentovat stručnými charakteristikami, abych tak v hrubých nákresech načrtla jejich obsah nebo zaměření.

Divadlo v české kultuře 19. století (Studie a materiály 3 – Národní galerie, Praha 1985). Je to sborník symposia pořádaného Ústavem teorie a dějin umění, obsahuje přednášky, diskusní příspěvky vztahující se k divadlu, v závěru můžeme najít i obrazovou část a cizojazyčné resumé v němčině. Každý z kolektivu autorů se snaží představit problematiku tohoto období, která je mu blízká. Například Jaroslava Pešková představuje Divadlo jako způsob vědomí sebe, František Černý Ideu Národního divadla, kde nastiňuje historii č. divadel, reflektuje vznik i zápas o ND v Praze. Vladimír Macura se v příspěvku Paradox obrozeneckého divadla zabývá žánrovou hierarchií, jejich hodnotou a zprostředkováním. Dále sborník obsahuje i zajímavé články z oblasti výzkumu českého jazyka v dramatickém textu 19. st., prvky divadelnosti v obrozenecké próze, operou 19. st. i významnými festivaly. Řeší se také pojem divadelnosti, prózy, poezie, dramatu, monologu vs. dialogu apod.

Herectvím s v pražském divadle ½ 19.st. zabývali podrobněji V. Procházka (Od improvizace k Tylovi, in Listy z dějin českého divadla II., Praha 1954) a Fr. Černý (např. Měnivá tvář divadla, Praha 1978).

František Černý: Kalendárium dějin českého divadla

Útlá knížečka, která obsahuje v datech, chronologicky ta nejdůležitější fakta o českém divadle činoherním, hudebním i loutkovém. Je vhodná spíše pro první rychlou orientaci v bohatých dějinách divadla, není nijak podrobná. Časově zpracovává období zhruba od 12. st. do poč. 20. st. Jméno Františka Černého jistě v tomto oboru nesmíme opomíjet, uvádím jen kratičký výčet děl:

Nástin dějin českého divadla III. Národní obrození. (DAMU, Praha 1955);

Hana Kvapilová, život a dílo. (Praha 1960);

Metodologie výzkumu dějin divadla. (Praha 1982) a mnohé jiné. Za všechny další jmenujme jeho nejdůležitější, nejznámější a nejrozsáhlejší příručku, kterou napsal s kolektivem autorů: **Dějiny českého divadla I-IV** (období národního obrození se věnuje zčásti díl druhý a třetí). Koncipován jako učební text DAMU. Velmi podrobné, obsahuje obrazový materiál, kopie zápisů, listin, dobových účtů, scénografické nákresy, propagační materiály, portréty, návrhy kostýmů, fotografie apod.

Druhý díl (Academia, Praha 1969 – první díl vydán v r. 1968, třetí díl v r. 1976 a čtvrtý díl v r. 1983) nastiňuje počátek č. měšťanského divadla (počátky zpěvohry, baletu, pantomimy, zmiňuje i jevištní techniku a scénografii). Vymezuje předpoklady vzniku č. národní kultury, mapuje rozvoj č. divadla v období osvícenských reforem, nechybí ani repertoár č. divadel v Praze a Brně v letech 1812 – 1834. Zajímavá je kapitola o českém dramatu, činoherním herectví na č. jevištích v Praze. Neopomíná na jevištní prostor, dekorace, teorii, kritiku, loutkářství ani ochotnické divadlo. Zastavuje se u č. div. inscenací ve Stavovském divadle v letech 1834 – 1846, také v Kajetánském domě na Malé Straně i na profesionální scéně v Brně a v Olomouci a u německých kočujících společností.

Třetí díl začíná šestou kapitolou od revoluce 1848 do vzniku samostatného československého státu r. 1918. Obsahuje proměny romantického divadla za „buržoazní“ revoluce a za bachovské reakce. Dále představuje počátek nového divadelního programu na scéně Stavovského divadla v Praze, kočující společnosti 50. let 19. st., divadlo pozdní romantismu, pražské arény a první zpěvní síně, rozmach mimopražského profesionálního divadelnictví, ochotnická divadla i č. divadla v zahraničí. Zmíní samozřejmě také div. teorii, kritiku a historiografii. Obsahuje bohatý obrazový materiál.

Městskou knihovnou v Praze r. 1983 bylo zásluhou **Marie Paříkové** vydána skripta **České divadlo**, která stručně zpracovávají a zkracují na nejnutnější rozsáhlé Dějiny českého divadla. Tento materiál dodržuje chronologii těchto svazků, názvy kapitol i způsob zpracování látky. Text je ale určen spíše amatérskému zájemcům o č. divadlo (kvůli své stručnosti je pro studenty nedostačující).

Jan Císař a kolektiv: **Cesty českého amatérského divadla** (Artama, Praha 1998). Mapuje rozvoj amat. divadla od počátků až po dnešek a postihuje jeho vývojové tendence. Odhaluje specifičnost amat. divadla. Zmiňuje se také o nutnosti přihlížení k pospolitosti mimo sféru divadla, které na amat. skupinu přímo působí. Popisuje formování ochotnického divadla od konce 18. st. a analyzuje jej jako výraz zájmů. Je přihlíženo také k loutkářství a ke školnímu

divadlu a divadlu pro děti. Je psáno chronologicky podle jednotlivých časových období. Obsahuje obrazový materiál.

Jan Císař (Praha, 2004): **Přehled dějin českého divadla** (I. a II. díl). Má zřejmý pedagogický účel, je učebním textem – dějiny vypráví jako příběh, občas je probráno něco dopodrobna, občas jen okrajově; důležité informace jsou zvýrazněny. Díla nerozebírá, jen je srovnává a vystihuje jejich nejdůležitější myšlenky. Pokud se u nějaké problematiky déle zastaví, probírá ji ze všech úhlu (z oblasti scénografie, režie, kritiky apod.). Připomíná důležité okamžiky ve vývoji, také různé výstavy či nové názory, přístupy, které ovlivnily vývoj. Má hodnotící postoj. Vysvětluje terminologické pojmy, které by nemusely být jasné. V textu ale není lehké se orientovat, jelikož je veden právě jako dlouhý příběh, jehož kapitoly jsou rozděleny na časová období.

První díl se dělí na 2 části: 1) od počátku do roku 1785
2) vznik a formování novodobé č. divadelní kultury a její čtyři fáze

Hodnotí, čím se od sebe jednotlivé fáze odlišují, hlavní znaky, vývoj, představitelé, co přinesli nového, kde se toho jak a s jakým úspěchem zhostili. Obsahově začlenil počátek č. divadla, Boudu, význačná jména, která ovlivnila následující dění a vývoj + jaká první představení se kde hrála. Zobrazuje tento vývoj na politicko-spoločenském pozadí. V krátkosti uvádí, co zrovna význačného se dělo na světových divadlech.

Jan Hýbl: Historie českého divadla (od počátku až na nynější časy); (Praha 1816) – ze švabachu přepsal Viktor Nejedlý. Knížička je velmi uzoučká (24 stran), velmi stručné, spíše pouze seřazena důležitá data a tendence ve vývoji č. divadla do r. 1815. Popisuje úplné počátky, také nám dává k dispozici soupis jmen (herců, ostatních inscenátorů, ochotníků) a zprostředkovává dojmy publika a první ohlasy.

Vznik českého profesionálního divadla (Univerzita Karlova, Praha 1988). Je to spíše soubor statí a článků, za každým následuje cizojazyčné resumé. Obsahuje také obrazovou část. Např. kapitola **Karla Bezděka: Noviny a divadlo v počátcích NO** – podává obraz o vývoji novin a jiných médií, srovnává je a zkoumá, kdy měly jaký vliv, připomíná okolnosti vzniku, vývoje, zániku. Zastavuje se u Krameria a jeho vlivu na vývoj novin, zmiňuje ty nejdůležitější noviny, ve kterých se psalo o českém divadle a zaujímá hodnotící stanovisko.

Dále je také zajímavá stat' **Adolfa Scherla: Typičnost životní dráhy V. Tháma.** Přibližuje postavu V. Tháma, zasazuje do kontextu doby, životopis + dosah jeho tvorby a prací; nebo **Františka Cuřína: Jazyková stránka prvních obrozeneckých divadelních her.** Představuje nám detailní rozbor tehdejší češtiny jako jazyka (hláskosloví, tvarosloví, syntax), zaměřuje se pouze na odchylky v divadelních hrách. Uvádí dokonce procentuální přehled, jak se kde vyslovovalo nářeční „ej“ a jiné vokály.

František Černý: Kapitoly z dějin českého divadla (Academia, 2000). Kniha rozdělena na počátky NO (od josefínského absolutismu), léta národního rozmachu a divadlo za republiky v 1/2 20.stol. Má bohatý rejstřík i poznámkový aparát. Dobře zpracované kapitoly o vlivu Klicpery a Tyla. Srovnává, hodnotí, popisuje vývoj různých tendencí, i nastudování jednotlivých inscenací různými režiséry. Dílo spíše obsáhlejší, detailněji zpracováno. Uvádí ukázky, rozbírá je, představuje problematiku. Popisuje situaci zápasu o národní identitu v č. dramatu 19. století i snahy o vydávání div. literatury v češtině v 19. st. Zobrazuje zásadní momenty. Hledá místo divadla v životě č. měst. v 19. st. Chronologicky uvádí zajímavé kapitoly s ohledem na kulturně-politický vývoj, ale nepodává souvislý obraz. Má rozsáhlou obrazovou dokumentaci. Příručka je hutnými poutavými sondami do klíčových okamžiků české činohry.

Jan Vondráček: Dějiny českého divadla. Doba obrozenecká 1771-1824. (Orbis, Praha 1956). Je zpracováno od prvního česky psaného dramatu „Kníže Honzík“, uváděného r.1771 v Kotcích. Druhý svazek je pak zpracován do r.1846 (do doby, kdy se Tyl ujal řízení českých her ve Stavovském divadle). Kniha je napsána velmi detailně, obsahuje veškeré detaily včetně obsazení některých her či charakteristiky postav, ukázky textů; řeší problematiku němčiny v č. divadlech. Dále obsahy her, které rozebírá či jejich pomocí vysvětluje danou problematiku. Zmiňuje repertoáry, upozorňuje také na jazyk hry, často dokládá dobovými materiály. Přihlíží také k ochotnickým divadlům a mapuje jejich aktivitu a práci v letech 1812-1820. Podává obraz také o celkové jazykové stránce, jejích změnách, vydaných předpisech, zohledňuje a vyjadřuje se k nálezům rukopisů, přibližuje nám divadelní zákony. Mapuje vznik, působení a zánik všech č. divadel s detailním okolnostmi. Zpracovává také divadla mimo Prahu + lidové zábavy, zvyky a obyčeje (proto divadlo národní, selské nebo sousedské), jeho repertoár, jeviště, herce, ukázky her. Reflektuje dobové zprávy v novinách, hodnotí je. Neopomíná na loutkářství a jeho význam, vznik, osobnosti (Kopecký), věnuje se také Moravě do r. 1824, především brněnským scénám, a také zmiňuje dětské a studentské družiny. Časté

jsou citace z odborných či dobových materiálů. Velmi podrobný a rozsáhlý poznámkový aparát stejně tak jako rejstřík her s odděleným aparátem her lidových a náboženských a her loutkových. Bohatý obrazový materiál. Podává celkový všestranný přehled a ucelený pohled na dějiny českého divadla do r. 1846 (2.díl) => **Dějiny českého divadla. Doba předbřeznová 1824 – 1846.** (Orbis, Praha 1957). Opět rozděleno na části podle časových období. Detailně popisuje vládu Polavského, Kainaze, Štěpánka ve Stavovském divadle v letech 1824-34. Postupně rozebírá 10 sezón, hodnotí tendence, vývoj, samostatnost, pravidelnost č. her, ráz č. repertoáru, obecenstvo č. představení, č. operu, zmiňuje divadla let 1824-34. Dále Stavovské divadlo za správy Jana Augusta Stögra 1834-1840, hodnotí 6 sezón, dělá bilanci, posudky. Opět připomíná další vývoj ochotnického divadla i divadla na Moravě v době předbřeznové. Končí svůj výklad v r. 1846, kdy byl Tyl jmenován dramaturgem č. části Stavovského divadla.

V roce 1930 zpracoval **P. Svoboda** ještě třetí část Vondráčkových Přehledných dějin českého divadla – doba konstituční 1846 – 1852. Postupoval podle Vondráčkových připravených zápisků a používal i stejnou tvůrčí metodu. Ale je to spíše torzo z připravovaného díla, které Vondráčkovi smrt nedovolila dokončit.

Ludmila Sochorová: Sousedské divadlo doby národního obrození. (Univerzita Karlova, Praha 1987). Zabývá se problematikou lidové divadelní tvorby, zasazuje lidové divadlo do obrazu společenského a kulturního vývoje č. zemí v 2/2 18. st. a v 1/2 19. st. Snaží se postihnout charakteristické vývojové tendence sousedského divadla do 1/2 19.st. Zaočirá se také rytířským dramatem v repertoáru lidových divadel. Snaží se popsat i vznik zpracování pohádek v lid. divadle. Obrací se také k nejstarší č. adaptaci Shakespeara v lid. divadle a vše dokládá na ukázkách, rozborech i obrazovém materiálu. Přečtením této příručky získáme schematický přehled charakteristických vývojových tendencí sousedského divadla, které ukazuje souběžnost a kontaminaci prvků tradice s novými dramatickými a inscenačními postupy a prostředky jako tvůrčí princip divadelní tvorby.

Jana Makovská: České profesionální divadlo. (Období od 80.let 18.st. do počátku 60.let 19.st.). (Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1983). Jsou to vysokoškolská skripta DAMU. Chronologicky postupující vývoj č. divadla (postihuje první vlastenecká divadla – Bouda, Hybernská scéna, Malostranská scéna – i dramatickou tvorbu v českém jazyce. Následně popisuje situace č. divadel v letech 1812-34 a zařazuje sem jak profesionální inscenace, tak ochotnické. Velký prostor dostává původní č. dramatická tvorba v letech 1812 –

34 a značný prostor je věnován také Janu Nepomuku Štěpánku, Václavu Klimentu Klicperovi. Mapuje situaci č. divadel i v následujícím období do r. 1848 (česká představení ve Stavovském divadle i v Kajetánském domě i na mimopražských profesionálních scénách). Popisuje úsilí o vytvoření tzv. velkého národního dramatu a snahy o drama výchovné a zábavné. Ve svých skriptech Makovská dále podává obraz č. představení ve Stavovském divadle ve 40. a 50. letech, kde je značný prostor věnován Tylovým historickým dramátům a dramatickým báchorkám. Popisuje i další vývoj č. divadla v 50. letech 19. st. u profesionálních divadel i kočovných společností.

Ljuba Klosová: Nástin dějin českého divadla. (Od odchodu Tyla z Prahy až po počátek kritického realismu 1851-1887); (Praha 1955). Ve třech kapitolách představuje vývoj divadla jakožto společenské instituce, uvádí jednotlivé umělecké portréty se zřetelem k herectví, mapuje i úpadek divadla za politické stagnace českého měšťanstva 1874-87. Zpracovává i kritiku, dramatickou tvorbu Prozatímního divadla, herce. V každé kapitole jsou medailonky významných osobností a zpracovává také důležitá hesla. Příručka je velmi podrobná.

František Černý: Měnivá tvář divadla aneb Dvě století s pražskými herci. (Praha 1978). Snaží se postihnout změny na č. divadlech, vývojové tendence a impulsy, které k tomu vedly. Popisuje proměnu divadelních představení na Hamletovi od r. 1790, jež se nedochovalo ani jméno herce, až po Hamleta Hanzlíkova. Sleduje proměny uměleckých stylů a názorů, směrů i pracovních metod. Postihuje významné velké premiéry, společenský život. Zaznamenává i hodnotí činnost lidových šantánů a kabaretů a nejrůznějších scén. Poskytne nám tak celistvý obraz stavu českého divadla v Praze za dvě století – od konce 18. st do 2/3 20. st. Nechybí bohatá obrazová část, rejstřík jmenný i her. Píše velmi poutavě stylem vyprávění dějinného příběhu, připomíná herce, autory, režiséry, jejich metody, a zlomové situace. Zaměřuje se např. na Dostálovou, Kvapilovou, Vojana.

Jan Neruda: České divadlo I-IV. Nerudovy spisy jsou věnovány jeho divadelním kritikám, shrnuje kritiky uveřejněné v l. 1857-62 v různých novinách. Tyto kritiky mohou být dodnes vzorem všem kritikům stejně tak jako kritické příspěvky F.X. Šaldy.

Miroslav Kačer a Mojmír Otruba: Josef Kajetán Tyl. (Orbis, Praha 1959). Obsahuje v detailech životopis, záměry, jeho vývoj a vliv na č. divadlo (mládí, jeho nástup, v čele

divadla, za revoluce, jeho odkaz). Disponuje bohatým obrazovým materiálem s krátkými komentáři a fotografiemi.

Od stejných autorů v nakladatelství Kniha v Brně 1956 vyšla bibliografická brožura pod názvem „**Josef Kajetán Tyl**“, která v kratičkých kapitolkách výstižně popisuje Tyla i jeho tvorbu, vysvětluje veškeré důležité situace, které ovlivnily jeho tvorbu a snaží se vystihnout a zpracovat odkaz, který nám Tyl zanechal. Následuje část hlavních životopisných dat (seznam pro rychlou orientaci v Tylově životě a tvorbě) a veškeré Tylovy spisy a díla seřazená chronologicky (to zpracoval Miroslav Laiske). Opět nechybí obrazový materiál.

Tylovu látku dále zpracovává ještě mnoho autorů, např. **Jiří Hájek: Josef Kajetán Tyl**, kdy nám krátce nastiňuje život, ale spíše se zaobírá historickou situací, která Tyla ovlivnila a tvarovala, rozebírá díla, ukazuje hlavní myšlenky, dokládá na ukázkách, avšak dílo je zpracováno jen v hrubých obrysech, ne nějak detailně. Následuje krátká studie, v níž rozebírá Tylovy lidové báchorky.

Z dalších autorů, kteří zpracovávali Tyla můžu jmenovat ještě např. **Václava Filípka: Josef Kajetán Tyl**. Zde se opět dozvídáme život, jeho snažení a působení. K Tylovi ještě **Pravoslav Picka: O dramatické tvorbě Josefa Kajetána Tyla**. (Praha 1926), **Jaroslav Procházka: Pražská dramaturgie Josefa Kajetána Tyla 1831 – 56** – soupis Tylovy jevištní tvorby, **Josef Ladislav Turnovský: Život a doba J.K.Tyla**, **Jan Císař: Tyl jako tvůrce české herecké školy; Monology o Josef Kajetánu Tylovi** a spousta dalších.

Knihou studií historických, dramaturgických i kritických je potom příručka nazvaná **Od Klicpery ke Stroupežnickému**, kterou uspořádal **A.M.Brousil** a vydal v nakladatelství Novina roku 1942.

Co se týče literatury osobností 19. století, je vydáno nespočetné množství literatury.

Miroslav Laiske: Divadelní periodika v Čechách a na Moravě 1772 – 1963. (Divadelní ústav, Praha 1967). Rozděluje periodika na dvě části – ta, která vychází min. 2x ročně, a ta, která jen 1x do roka (ta ponechává stranou). Zpracovává periodika týkající se výhradně divadla (zahrnuje tam tak i periodika taneční, artistická, kabaretní) - ve městech, kde působí více než 1 stálá scéna. Nezahrnuje politické noviny, literární, filmová ani uměnovědná periodika). Jen výjimečně se objeví zařazeno i periodikum ochotnické scény. Je uspořádáno abecedně od prvního slova věcného názvu a je průběžně očíslován. Je zachycen název, podtitul,

jména majitelů, vydavatelů, nakladatelů, redaktorů, periodicita, místo vydání, jména tiskařů, formát a kde je periodikum uchováno.

Jan Ladecký: Příspěvky k dějinám českého divadla. Je spíše studií o č. divadlech v Praze, Brně, Plzni. Hodně propracovaná je část o č. ochotnických divadlech, obsahuje i přílohy, např. finančních výsledků či jejich činnost za r. 1893-4, podrobně mapuje ochotnické spolky a jejich tvorbu i místa, kde hrají, mají-li kde hrát, a úspěchy nebo neúspěchy.

K divadelnímu národnímu obrození existuje ještě spousta další literatury, jmenuji ještě např. **Ferdinand Menčík: Příspěvky k dějinám českého divadla** nebo **František Tichý: Vývoj českého divadla v době obrozenské** (Nymburk 1921), J. Hrabák: Lidové drama pobělohorské (Praha 1931), Baroko a dnešek, in: Jedenáct století (Praha 1982), J. Kočí: České národní obrození (Praha 1978), V. Jirát: Lyrika českého obrození (Praha 1940). Historii Národního divadla se věnují např. **Ant. Matějček, Vladimír Müller: Vyprávění o Národním divadle**, **Jan Bartoš: Budování Národního divadla, Dějiny Národního divadla, Prozatímní divadlo a jeho činohra**, **Karel Vít Hof: Dějiny velkého národního divadla v Praze od prvních počátků jeho až do kladení základního kamene** a spousta dalších.

Je ještě opravdu velké množství literatury, která nám přibližuje období vývoje a osobností českého divadla 19.století, všechny opravdu velké „dějiny českého divadla“ jsem se snažila zde představit. Naznačila jsem, že existuje nesmírné množství literatury o osobnostech 19.století, existují také celé rozbory jejich děl, literatura popisující vznik a vývoj různých divadel od Národního divadla počínaje. Není možné je všechny obsáhnout, ale věřím, že jsem alespoň část přehledu zpracovala.